

Н. І. Луцька,
к. е. н., доцент кафедри обліку та аудиту,
Івано-Франківський університет права імені Короля Данила Галицького

ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ У РЕГУЛЮВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

N. Lutska,
PhD (Economics), Assistant Professor of Accounting and Audit Chair of Ivano Frankivsk University of Law named
after King Danylo Halytskii

FUNCTIONS OF THE STATE IN NATIONAL ECONOMY REGULATION

У статті досліджуються правові та соціально-економічні функції держави, які вона здійснює за допомогою багатьох економічних факторів, правових актів і адміністративної діяльності урядових органів.

Legal and social economic functions of the state which it implements with help of many economic factors, legal acts and governmental bodies' administrative activity are researched in the article.

Ключові слова: економіка, ринкові відносини, функції, державне управління, товарне господарство, гроші, кредит.

Key words: economic system, market relations, functions, state government, goods economy, money, credit.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У сучасних умовах розвитку функціонування товарного господарства неможливе без участі держави. При цьому слід розрізняти господарську діяльність держави (підприємств, організацій), тобто державне підприємство, і її регулюючу, координуючу роль. Потреба у державній підтримці і регулюванні національною економікою зумовлена окремими факторами.

Інтернаціоналізація світового господарства, ускладнення зовнішньоекономічних зв'язків зумовлюють активну зовнішньоекономічну діяльність держави. Вона об'єктивно має здійснювати контроль за міграцією капіталів і робочої сили, впливати на валютні курси, керувати платіжними і торговими балансами, вирішувати безліч інших завдань.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Методологічною основою нашого дослідження стали праці вітчизняних та іноземних науковців, а саме

Дж. Гелбрейта, Є. Долана, А. Задоя, Г. Климка, В. Нестеренка, Л. Мельника та ін.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою нашого дослідження є розкриття основних факторів, які зумовлюють потребу державної підтримки і регулювання економіки, визначення правових та соціально-економічних функцій держави та важелів їх здійснення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Досліджуючи фактори, які зумовлюють потребу державної підтримки і регулювання економіки, розглянемо основні правові і соціально-економічні функції держави на сучасному етапі її розвитку.

Насамперед необхідно розкрити зміст грошово-кредитної діяльності держави, яка у ринковій економіці сприяє економічному зростанню і піднесенню, але може й підірвати економіку, призвести до її кри-

зи і навіть хаосу. Перехід до кредитно-паперових, так званих декретних, грошей зумовив централізоване управління кредитно-грошовим обігом. Держава зберігає за собою монопольне право на емісію грошей. Вона не лише концентрує в своїх руках випуск банківських грошових банкнот і розмінної монети, а й контролює емісію інших видів грошей, зокрема банківських кредитів. Державі при цьому допомагає центральний (національний) банк, який стежить за кількістю грошей в обігу, а також за діяльністю комерційних банків. Національний банк має право встановлювати для комерційних банків максимальні розміри кредитів, які вони можуть надавати, регулюючи таким чином розвиток економіки.

Управління кредитно-грошовим обігом становить одне з найскладніших завдань економічної політики держави. Помилки і недоліки у цій справі яскраво віддзеркалює інфляція. Держава повинна завжди самостійно і завчасно прогнозувати наслідки соціально-економічних програм, які розглядаються з позиції їх впливу на інфляцію [2].

Якщо до недавнього часу на перший план у сфері грошового регулювання виступало завдання стабілізації економічного розвитку і зростання, то в сучасних умовах основне значення надається антиінфляційній політиці. Це означає, що головною підставою підвищення ефективності економіки є уповільнення зростання цін, скорочення грошової емісії, стійкість грошового обігу. Підсилення контролю за зростанням грошової маси, орієнтація на збалансованість державного бюджету за рахунок перерозподілу коштів, якими володіє держава, а не за допомогою додаткової грошової емісії — це єдиний шлях до відносної стабілізації цін, стримування інфляції, значного оздоровлення економіки.

Регулюючи рівень банківського процента завдяки центральному емісійному банку та іншим кредитним установам, держава має можливість полегшувати чи ускладнювати одержання кредиту і в такий спосіб стимулювати або гальмувати капіталовкладення і споживчий попит у рамках проведення антициклічної політики, впливати на курси цінних паперів.

Саме завдяки системі кредиту держава надає суттєву допомогу фермерам, зокрема, веде переговори з банками про зниження відсотка позики, якщо фермеру загрожує банкрутство. У деяких країнах, наприклад, у Франції, відсотки банківського кредиту фермера частково оплачує держава [4].

Підтримка державою економічної стабільності на макrorівні і визначення пріоритетів розвитку національної економіки є однією із ключових функцій регулювання національної економіки. Тільки держава має можливість чітко визначити, що потрібно для нації сьогодні, скільки необхідно ресурсів, як швидко вони дадуть віддачу, які наслідки дій усіх суб'єктів економічної системи. Крім того, держава має можливість підтримувати стабільне економічне зростання, свідомо виправляти помилки ринку, тобто коригувати й усувати вади саморегулювання економіки, доповнювати при цьому ринковий механізм неринковим.

Важливим завданням держави при переході до товарно-ринкового господарства є підтримка і регулюван-

ня неринкового сектора економіки, тобто тих галузей народного господарства, в яких дію ринкових відносин можна дозволити лише в обмежених розмірах або не можна робити цього взагалі. До них належить більша частина галузей охорони здоров'я й освіти, культури і мистецтва, охорони природи, фундаментальна наука, утримання державного апарату та ін.

Соціальна функція держави здійснюється за кількома напрямками. На сучасному етапі держава бере активну участь у відтворенні сукупної робочої сили, здійснює соціальний захист громадян, регулює зайнятість і ринок робочої сили.

Функцією держави є також правове забезпечення господарської діяльності, охорона навколишнього середовища і природних ресурсів, підтримка позицій національних підприємств у світовому господарстві і на світовому ринку. Всі ці правові і соціально-економічні функції держава здійснює за допомогою багатьох економічних важелів, правових актів і адміністративної діяльності урядових органів. Розглянемо основні з них, до яких належить, насамперед, державне планування.

Теоретично, можливість ефективного планування була доведена такими видатними західними вченими-економістами, як Парето, Бароні, Мізес, Хайек та ін. Практично реалізація цієї можливості поки що не може бути виконана [6].

Як показує практика централізованого планування в країнах з розвинутою ринковою економікою, значний економічний ефект дає демократичне, чи індикативне державне планування. На відміну від директивного планування, воно виконує в основному функцію перспективної соціально-економічної орієнтації. Щодо поточної координації господарської діяльності суб'єктів ринкової економіки, то її здійснює ринковий механізм.

Централізоване індикативне планування реалізується на кількох рівнях: урядових планів і програм; планів і програм регіонів і муніципалітетів; планів і програм, які розробляються галузевими об'єднаннями підприємств і кредитно-фінансових організацій. Приклад таких країн, як Японія, Франція, Італія, свідчить, що всі ці плани і програми ефективні лише в тому випадку, якщо вони скоординовані між собою і підпорядковані єдиній стратегічній меті. Це надзвичайно важливо при здійсненні значних структурних зрушень у виробництві.

У централізованому плануванні провідну роль відіграє державна програма, яка розробляється на основі довгострокових прогнозів, що охоплюють найважливіші макроекономічні пропорції. Така програма має інформаційно-орієнтаційний характер, що дає конкретним фірмам можливість функціонувати в руслі народногосподарських пріоритетів, ефективної структурної перебудови господарства, зовнішньоекономічної діяльності.

Свої індикативні плани держава доводить до підприємств. Як важелі, що використовуються для впливу на підприємства з метою орієнтації їх на планові показники, застосовуються кредитні і фінансові стимули, зовнішньоторговельні квоти, цінове регулювання, державні замовлення та ін. Усі ці економічні важелі спонукають підприємства до реалізації державних програм. Останні, таким чином з певною гарантією можуть бути реалізовані, але не через адміністративний вплив на суб'єктів

господарювання, а завдяки власним їх інтересам. Підприємствам вигідно виконувати такі побажання-програми.

Держава розробляє та реалізує і так звані цільові програми, які розраховані на участь десятків і сотень фірм, їхньою особливістю є те, що вони обов'язкові для підприємств. Проте і тут немає аналогій з радянським директивним плануванням [1].

Таким чином, у більшості розвинених країн сьогодні досить широко використовується державне планування. Але ґрунтується воно не на директивному регулюванні міжгосподарських зв'язків товаровиробників, а на добровільному включенні їх у виконання державних планів і програм. Останнє слово тут залишається за підприємствами, які погоджуються лише на вигідні умови співробітництва з державними органами. Інакше кажучи, підприємства виходять із свого власного інтересу, а не із суспільного.

Структурне регулювання — це довгостроковий вплив держави на процес відтворення, спрямований на вирішення проблеми реіндустріалізації тобто переходу індустріалізації на вищий рівень відповідно до потреб нового стану НТП, умов відтворення, які змінюються, зростаючого рівня інтернаціоналізації економіки. Структурне регулювання внаслідок комплексного характеру завдань, що стоять перед ним, не є відокремленим від інших форм державного впливу на економіку. Воно являє собою синтез цих форм, точніше тих елементів, дія яких розрахована на довгостроковий ефект.

Основними напрямками структурного регулювання виступають:

- 1) стимулювання змін в економіці з метою створення виробничої структури, яка відповідає б вимогам НТП;
- 2) подолання відсталості окремих регіонів;
- 3) покращення ефективності і конкурентоздатності національного капіталу;
- 4) реалізація активної науково-технічної політики, яка включає стимулювання державою наукових досліджень, їхнє впровадження у виробництво, підготовку висококваліфікованих кадрів.

Державне регулювання цін також має дуже важливе значення. Відомо, що у товарному господарстві існують широкі можливості для вільної гри цін. Водночас протягом усієї історії розвитку товарного господарства простежується вплив держави на ціни. Тарифи на послуги державних залізниць, пошти, телеграфу, державні монополні ціни на акцизні товари, продаж продовольчих товарів із державних запасів у неврожайні роки, митна політика і непряме оподаткування, які суттєво впливають на внутрішні ціни, — це далеко не повний перелік заходів щодо традиційного державного регулювання цін.

Податкова система у національній економіці має різне призначення. Податки є формою мобілізації державою фінансових ресурсів, які необхідні для її економічної, соціальної і політичної діяльності. Податки — це обов'язкові платежі в державний (місцевий) бюджет, які здійснюються як приватними особами, так і підприємствами. Сьогодні до 90% коштів державного бюджету в розвинених країнах формується за рахунок різних

податків. Через державний бюджет розподіляється значна частина валового національного продукту (в США — близько 35%, Японії — 33, ФРН — 45, Великобританії — 38, у Франції, Італії і Голландії — близько 50%).

Через податки і бюджет держава робить перерозподіл доходів. У результаті доходи одержують і ті, хто їх не створює (всі працівники державного апарату й установа), а також ті верстви населення, які ще або вже не працюють, і громадяни, що потребують допомоги, соціального захисту.

За допомогою податків підтримується в соціально визначених межах диференціація в доходах і багатстві. Податки є важливим засобом стимулювання і регулювання виробництва, тобто вирівнювання циклічних коливань. Формування податкової політики повинно спиратися на такі принципи: стабільність податкової системи, однакове оподаткування виробників незалежно від галузевої належності підприємства і форми власності, рівність податкового тягаря для різних категорій платників з однаковим рівнем доходу.

Процес державного регулювання економіки, крім економічних, здійснюється і адміністративними методами. У країнах із розвинутою ринковою економікою адміністративні методи вже давно стали невід'ємною частиною господарського механізму і зовсім не заважають підвищенню ефективності виробництва, зростанню добробуту населення. Ніколи не ставиться завдання усунути цю ланку економічної системи, замінити її чимось іншим, повністю відмовитися від неї. Світовий досвід свідчить, що адміністрування небезпечно не саме по собі, воно завдає шкоди лише тоді, коли воно не має економічного обґрунтування. Нехтуючи ним, не можна мати повного уявлення про устрій сучасної ринкової економіки.

До адміністративного контролю або до адміністративних методів регулювання економіки слід віднести створення правових основ функціонування суб'єктів ринкової економіки, а саме: розробку господарського законодавства, стандартів господарської діяльності, що гарантують економічну стабільність. Держава здійснює контроль за їх дотриманням усіма, хто бере участь у функціонуванні економічної системи.

Особливу увагу слід приділити аналізу соціальної функції держави, яка реалізується за допомогою різноманітних механізмів державного регулювання соціальної сфери. У економічній науці прийнято виділяти три основні механізми державного регулювання соціальної сфери. Першим виступає розвиток системи державної освіти й охорони здоров'я. Другим механізмом є прийняття законодавчих актів, спрямованих на забезпечення соціального захисту певних категорій населення. Соціальний захист населення, насамперед, включає: індексацію доходів соціально вразливих верств населення; введення соціальних пенсій для осіб, які не мають трудового стажу; надання різних допомог, зокрема житла за пільговими умовами тим, хто цього потребує.

Третім механізмом державного регулювання соціальної сфери є державна політика зайнятості. Саме надання допомоги у працевлаштуванні тим, хто бажає отримати роботу, в разі необхідності — перекваліфікація

їх за рахунок держави є ключовим на шляху забезпечення соціальної стабільності.

Особливо активну участь бере держава у справі зменшення безробіття. Воно розглядається не лише як потенційні виробничі втрати нації, а й як негативне соціальне явище. При цьому за останній час акцент зміщено з матеріальної допомоги безробітним на забезпечення роботою всіх, хто бажає працювати. З цієї метою створюється розгалужена мережа банків даних робочих місць, стимулюється територіальна і професійна мобільність робітників, працюють державні і громадські системи регулювання зайнятості, підготовки і перепідготовки кадрів. У результаті для більшості незайнятих працездатних безробіття стає тимчасовим явищем, і людина може протягом порівняно нетривалого проміжку часу знову працевлаштуватися [3].

Функцію демонополізації, стимулювання вільного ринку і конкуренції держава здійснює за допомогою законодавчих заходів. Юридичні закони, що спрямовані на подолання монопольного тиску на ринок, забезпечення співіснування різних форм власності і господарювання, збільшення кількості виробників у галузі, отримали назву антитрестівського, або антимонопольного, законодавства. Історично склалися дві системи антимонопольного регулювання — відносно жорстка (американська) і ліберальніша (західноєвропейська).

Антимонопольне законодавство визначає поняття монополії, форми прояву монополізму, встановлює санкції за порушення антитрестівських законів, воно визнає незаконними об'єднання чи змови з метою обмеження конкуренції, зв'язані контракти, директорати, що взаємно переплітаються, придбання акцій конкуруючих фірм. Для контролю за виконанням антимонопольного законодавства і безпосередньої реалізації антимонопольних заходів створюються спеціальні державні органи.

Щодо охорони природи, то тут стосовно фірм діє складний комплекс законодавчих норм, адміністративних заборон, стягнень, які ґрунтуються на регіонально диференційованих нормах гранично допустимого забруднення, з одного боку, і на врахуванні економічних і технологічних можливостей — з іншого.

Адміністративні методи широко використовують у регулюванні національної економіки, а також у захисті національних інтересів у системі світових господарських зв'язків (наприклад, ліцензування експорту чи державний контроль за імпортом робочої сили і капіталу) [5].

Саме такі, визначені у загальних рисах, мінімально дозволені межі державного втручання в ринкову економіку, є достатніми для того, щоб розумний симбіоз ефективно працюючого ринкового механізму і державного регулювання відкривав можливість вирішувати основні правові і соціально-економічні проблеми сучасного суспільства. Якщо держава дозволяє собі більше, ніж це потрібно ринковій економіці, то, якими б добрими намірами вона не керувалася, виникають, як правило, деформації ринкових процесів, знижується ефективність виробництва. Тоді рано чи пізно стають невідворотними роздержавлення власності та позбавлення економіки надмірної опіки з боку держави.

ВИСНОВКИ

Таким чином, ідеї про послаблення ролі держави у регулюванні економіки є достатньо сумнівними і однозначно вимагають уточнення. Саме держава виступає осередком, який визначає акценти і пріоритети, форми діяльності і функції. Особливо цікавим є взаємозв'язок між ринком та державою, а особливо баланс, що між ними встановлюється.

Взаємозв'язок ринкових і неринкових механізмів регулювання економіки в цілому, ефективні методи впливу держави на ринкову економіку в західних країнах мають для нас сьогодні досить велику практичну цінність. Потрібно уважно вивчати світовий досвід, аналізувати сучасну ринкову економіку. Безумовно, не потрібно механічно переносити чужі досягнення і здобутки у свою країну, але й не слід на них не зважати. У сучасному світі вже досконало розроблено механізми і правові основи централізованого регулювання економіки і її соціалізації. Але ми повинні створювати власну модель управління, а не копіювати те, що вдало прижилося і знайшло своє застосування в інших країнах.

Література:

1. Гэлбрейт Дж.-К., Меньшиков С. Капитализм, социализм, сосуществование: Пер. с англ. / Дж.-К. Гэлбрейт, С. Меньшиков. — М.: Прогресс, 2006. — 200 с.
2. Долан Э.Дж., Линдсей Д. Рынок: Микроэкономическая модель / Дж. Э. Долан, Д. Линдсей. — СПб., 2005. — 496 с.
3. Долан Э.Дж., Линдсей Д. Макроэкономика / Дж. Э. Долан, Д. Линдсей. — СПб., 2004. — 402 с.
4. Задоя А.А., Петруля Ю.Е. Основы экономики: учеб. пособие / А.А. Задоя, Ю.Е. Петруля. — К.: Вища школа, 2001. — 478 с.
5. Мельник Л.Ю. Основы підприємництва та ринкової економіки: навч. посібник / Л.Ю. Мельник. — К.: Вища школа, 2005. — 175 с.
6. Основы економічної теорії: політекономічний аспект: Підручник / За ред. Г.Н. Климка, В.В. Нестеренко, — 4-те видання, перероб. і до-пов. — К.: Вища школа., 2006. — 743 с.

References:

1. Gjelbrejt Dzh.-K. and Men'shikov S. (2006) Kapitalizm, socializm, sosushhestvovanie [Capitalism, Socialism, the coexistence], Moskva, Rossija.
2. Dolan Je. Dzh. and Lindsej D. (2005) Rynok: Mikroekonomicheskaja model' [Market: Microeconomic Model], Sankt-Peterburg, Rossija.
3. Dolan Je. Dzh. and Lindsej D. (2004) Makroekonomika [Macroeconomics], Sankt-Peterburg, Rossija.
4. Zadoja A. A. and Petrulja Ju. E. (2001) Osnovy jekonomiki [Fundamentals of Economics], Vyscha shkola, Kyiv, Ukraine.
5. Mel'nyk L. Yu. (2005) Osnovy pidpriemnytstva ta rynkovoї ekonomiky [Fundamentals of Entrepreneurship and Market Economy], Vyscha shkola, Kyiv, Ukraine.
6. Klymko H. N. and V.V. Nesterenko (2006) Osnovy ekonomichnoi teorii: politekonomichnyj aspect [Basic economic theory: political economy aspects], Vyscha shkola, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 16.10.2013 р.